

Синџакса савременога српског језика: њростџа реченица је део обимнога пројекта Граматике српскога језика, те у оквиру ње, Синтаксе српскога језика. У контексту ширем србистичком, за ову књигу се може рећи да је и теоријски и методолошки до сада најсавременија синтаксичка синтеза наша, у којој синтакса у сасвим ваљаној мери остаје прецизном формалном дисциплином, али се нужно и семантизује и прагматизује, и контекстуализује и функционализује, где год је то било за темељне лингвистичке увиде у језичке садржаје – потребно.

Ваља истаћи и оно што се насловима не може експлицитно навестити: књига је синхронијски постављена, изразито дескриптивно, али и теоријски усмерена. Дакле – она је и описна и научна граматика, са нормативистичким претензијама.

Проф. др Милорад Радовановић

Књига која је пред нама нуди преглед и анализу обиља живе језичке грађе, идеја и научних погледа, таквих који, ако је реч о „прилозима“ за граматику, заправо представљају нов суштински допринос анализи граматичких критеријума. *Синџакса савременога српског језика: њростџа реченица* јесте драгоценa књига, лингвистичко дело настало минуциозном и високо научном анализом изузетно исцрпног језичког материјала, говорног и писаног. У њој се, на приступачан и разумљив начин, чак и за „обичне“ читаоце и познаваоце језика, аналитички и критички излаже савремена језичка ситуација, што ову књигу чини посебно вредном и важном, особито и отуда што својим садржајем и квалитетима заправо превазилази циљ – да буде само „прилог за граматику“.

Ово дело може, наиме, осим анализе фактографских података, послужити као темељ и образац за даља истраживања ове врсте.

Проф. др Егон Фекете

СИНТАКСА САВРЕМЕНОГА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ПРОСТА РЕЧЕНИЦА

Предраг Пипер
Ивана Антонић
Владислава Ружић
Срето Танасић
Људмила Поповић
Бранко Тошовић

ПРИЛОЗИ
ГРАМАТИЦИ
СРПСКОГА
ЈЕЗИКА

Предраг Пипер
Ивана Антонић
Владислава Ружић
Срето Танасић
Људмила Поповић
Бранко Тошовић

СИНТАКСА САВРЕМЕНОГА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ПРОСТА РЕЧЕНИЦА

У редакцији Милке Ивић

ПРИЛОЗИ ГРАМАТИЦИ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић,
Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић

СИНТАКСА САВРЕМЕНОГА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ПРОСТА РЕЧЕНИЦА

У редакцији академика Милке Ивић

Институт за српски језик САНУ
Београдска књига
Матица српска

Београд, 2005

КОМУНИКАТИВНА ПЕРСПЕКТИВА РЕЧЕНИЦЕ

Појам перспективе у синтакси

§ 1244. Реченица као синтаксичка јединица која одражава неку ситуацију представља комплекс разнородних појава које могу бити посматране са различитих становишта. Сваки од тих аспеката или њихов комплекс можемо назвати перспективом подразумевајући под тим (а) поглед из једног од могућих углова на реченицу као на вишедимензионални језички ентитет, (б) начин представљања реченице као структуре са више планова.

§ 1245. Поред тога, перспективизацијом се назива поступак којим говорно лице даје предност једном аспекту неке језичке појаве у односу на неки други. У синтакси се термини перспектива и перспективизација употребљавају првенствено у овом другом значењу (М. Ивић). Дакле, не као угао под којим лингвиста посматра или моделује реченицу него као избор који говорно лице врши издвајајући у први план једну страну онога о чему говори, а не неку другу. У свакој реченици говорно лице издваја оно што сматра комуникативно најважнијим и то посебним средствима истиче стварајући тако комуникативну перспективу реченице. Та се перспектива може променити, а да значење реченице остане исто, нпр. реченице *Мира је отишла* и *Отишла је Мира* имају исто значење, али различите комуникативне перспективе. У првом примеру редом речи комуникативно се истиче *отишла* (дакле, није *остала*), а у другом примеру комуникативно се истиче *Мира* (а не *Ана*, *Вера* итд.).

Слично томе могло би се говорити о семантичкој перспективи (што је ипак знатно ређе и има различита тумачења). Рецимо, трговина се може разматрати као процес куповине или као процес продаје (уп. *Петар је купио од Марка земљу*. — *Марко је продао Петру земљу*). У наведеном примеру лексичко-семантички конверзиви *купио* — *продао* омогућују да се иста ситуација синтаксички представи на два различита начина (посматрано из угла купца или из угла продавца).

§ 1246. Ако се пође од чињенице да је реченица језичка јединица која преноси неку информацију, која има значење и смисао, врши неку функцију, поседује парадигматску и синтагматску организацију, преноси

став говорног лица и указује на његову комуникативну оријентацију, могло би се рећи да таква јединица отвара више глобалних перспектива (као углова под којим те њене стране могу бити посматране у лингвистици): комуникативну, функционалну, граматичку, трансформациону, семантичку, прагматичку, информативну, логичку, корелациону... Оне не искључују једна другу, већ се међусобно допуњују стварајући сложен систем односа и подложне су даљем рашчлањивању, нпр. на лексичку, морфолошку, синтаксичку, контекстуалну, стилистичку и на друге уже перспективе.

Пошто се језичке јединице уланчавају у реченицу и текст да би се остварила нека намера говорног лица или нека комуникативна функција, једна од основних перспектива је комуникативна перспектива. У складу са комуникативном перспективом изграђује се комуникативна стратегија, која иницира организацију текста.

Основни аспекти комуникативне реченичне перспективе

§ 1247. Помоћу реченице преноси се одређена информација. Информацијски односи у реченици углавном се свode на однос старог и новог, познатог и непознатог, одређеног и неодређеног, мање важног и више важног. Тај аспект реченичне структуре је изразито двочлане природе. Он је одређен комуникативном ситуацијом и комуникативним задацима. Из таквог угла посматрања отвара се комуникативна перспектива. Језички израз са оформљеном пропозицијом настаје избором информација, њиховим повезивањем и линеарним лоцирањем информативно важних делова на поједина места у реченици. Стога су стожери комуникативне перспективе реченице информација, оријентација и линеаризација.

§ 1248. И н ф о р м а ц и ј а представља садржај саопштења који се исказује кроз оријентацију и линеаризацију као линеарну локализацију. Количина и вредност информације зависе од њене неодређености, непредвидљивости и оригиналности. Што је већа непредвидљивост, што има више неодређености и што је више заступљена оригиналност, количина информације је већа. Свака реченица одликује се одређеним степеном информативности. У комуникативној перспективи реченице долазе до изражаја, пре свега, новина, важност, одређеност и предвидљивост информације. На односу „ново — старо“ настаје заокружени језички израз. Свака пропозиција садржи експлицитно или имплицитно елементе старог и новог. Ти елементи нису трајно везани ни за један члан реченице, ни за један део реченице, нити за једну синтаксичку позицију већ у зависности од комуникативне оријентације говорног лица клизе по реченичној скали и заузимају на њој одговарајућа места. Старо се назива тема, а ново рема.

Реченица обично почиње старим и завршава се новим, односно процес преношења информације је процес кретања од информативно старог ка информативно новом. Говорно лице у процесу комуникације рашчлањује свој исказ на оно што сматра комуникативно мање важним и оно што сматра комуникативно важнијим, и сагласно томе смешта једно и друго на одређене позиције у реченичној структури. Реченични низ представља континуитет јединица које су тако уланчене да једне наговештавају друге. Нпр. почетак реченице

(1) Петар је отпутовао.

наговештава да ће се у наставку казати где је или када је он отпутовао, нпр.

(2) Петар је отпутовао пре неколико дана.

или

(3) Петар је отпутовао на море.

§ 1249. Према степену предвидљивости делова пропозиције и њиховом месту у комуникативној перспективи реченице они се на одговарајући начин размештају у њеној формалној структури.

У комуникативној перспективи реченице може да се наглашава одређеност или неодређеност. Ако кажемо

(4) Дошао је *младић*.

и

(5) Дошао је *један младић*,

ми смо у првом случају истакли да је дошао неки познати младић, младић кога смо чекали и сл., док се у другом случају ради о непознатом младићу. У неким језицима, као у македонском и бугарском, постоји посебно граматичко средство (члан) помоћу кога се изражава категорија одређености — неодређености.

§ 1250. О р и ј е н т а ц и ј а као део комуникативне перспективе реченице подразумева да у говорној ситуацији говорно лице наступа са комуникативном интенцијом, при чему долази до израза усмереност говорног лица на одређену врсту информације у форми његове опште прагматичке стратегије.

Оријентација може бити почетна или завршна. Почетна оријентација подразумева избор онога што се планира да буде дато на крају исказа, нпр.

(6) *Задатак* се састојао од три дела.

Завршна оријентација изражава коначни циљ комуникације, нпр.

(7) Све будућности имају једну велику врлину: *никад не изгледају онако како их замислиш*. (М.Павић)

Поред полазне тачке (А) и циљне тачке (Б) у комуникативној оријентацији треба разликовати и трећи сегмент — копулативни, који везује прва два, нпр.

(8) Компјутер *представља* једно од највећих достигнућа XX века.

Исказ мора имати бар једну оријентацију: или почетну или завршну. Најобичнија реченица се гради на почетној и завршној оријентацији. Нпр. у реченици

(9) Лишће жути.

полазимо од елемента предметне стварности („лишће“) и тежимо његовој активној карактеризацији („жути“). Елиптични исказ има једну оријентацију (почетну или завршну). Нпр. одговор на питање у форми непотпуне реченице

(10) Куда Петар иде? — *Кући*.

садржи само завршну оријентацију. Полазна и циљна тачка су константе комуникативне перспективе реченице јер сваки заокружени језички израз има почетак и крај. Ако је реченица састављена од једног елемента, нпр.

(11) Пожар!

(12) Напред!

(13) Јутро.

онда се почетни и завршни део не разликују. Сви остали елементи комуникативне перспектива реченице имају релациони карактер.

§ 1251. Поступак избора теме назива се *тема тизација* (или *топикализација*), а поступак избора реме назива се *рема тизација*. Комуникативни задатак говорног лица састоји се у томе да се прецизира нешто што је констатовано, односно нешто што је познато на основу контекста или говорне ситуације. То је суштина комуникативне стратегије, на којој се гради комуникативна перспектива реченице. На пример, ако је жеља говорног лица да саопшти нешто што се десило, исказ обично почиње елементом ситуације од које зависи догађај. Рецимо, у реченици

(14) Људи || су се спустили на Месец

главни протагонисти ситуације су људи па је логично да се они нађу на првом месту да би се затим рекло нешто о њима. Међутим, комуникативни задатак може да се мења у зависности од услова општења и самих комуникатора. Ако се у разговору наглашава чињеница да човек постепено осваја космос и да је први долазак људи на најближе небеско тело велики корак за човечанство, онда ће распоред бити другачији:

(15) На Месец су се спустили || људи.

Тако *људи* постају тема, а *на Месец су се спустили* рема. Међутим, сваки граматички члан начелно се специјализира за реализацију одређе-

ног комуникативног задатка: субјекат је обично датост од које се полази, предикат носи информацију о субјекту, прилошке одредбе и атрибути прецизирају садржај предиката односно субјекта.

§ 1252. *Линеаризација* (ред речи) одражава синтагматску структуру језичког знака и представља један од најважнијих поступака помоћу којих се језички знакови доводе у међусобну везу. Суштина линеаризације састоји се у томе да се информација организује према извесном редоследу, односно да се делови пропозиције сместе на одређена места у реченици.

У структури једноставне информације обично се издваја почетак и крај. Сложена информација може да има још један сегмент: средишњи. Стога линеаризација може бити иницијална (почетна), медијална (средишња) и финална (завршна), нпр.

(16) На извесном одстојању од последњег коња у овом необичном каравану, ишли су растркани и задихани, многи родитељи или рођаци ове деце, која се одводе заувек да у туђем свету буду обрзана, потурчена и да, заборавивши своју веру, свој крај и своје порекло, проведу живот у јањичарским одама, или у некој другој, вишој служби Царства. (И. Андрић)

У изражавању комуникативне перспектива реченице помоћу линеаризације посебно су важна три места: прво, друго и последње. У принципу прво и последње место су емфатичне позиције, односно позиције за истичање. Реч која се нађе на тим позицијама има, по правилу, посебан значај. То нарочито долази до изражаја у поезији. У њој се ритмички организују најважније речи и то тако да се линеаризују на доминантна места у стиху. Једна од таквих позиција је крај стиха (неки песници на том месту увек стављају и римују најкарактеристичније речи, односно речи које имају посебно поетско оптерећење). Уп.

(17) Опрости, мајко света, *опрости*,
што наших гора пожалих *бор*,
на ком се, устук свакоје *злости*,
блаженој теби подиже *двор*;
презри, небеснице, врело *милости*,
што ти земаљски сагреши *створ*:
Кајан ти љубим пречисте *скуће*,
Santa Maria della Salute.

(Л. Костић)

§ 1253. За разлику од првог места у реченици друго место није доминантно и нема општејезичку универзалност. У српском језику друго место је најчешће позиција енклитике, нпр.

(18) Петар је добар студент,

(19) Ја сам јуче допутовао.

(20) Мајка их чува.

(21) Време се пролетило.

§ 1254. Пошиљалац и прималац поруке налазе се на различитим позицијама у односу на поруку: један поруку кодира, други је декодира, један поседује информацију, други мора до ње доћи дешифровањем. Њихове претпоставке о информацији садржаној у поруци, о заједничким знањима учесника у комуникацији итд. нису исте. Због тога кодирана комуникативна перспектива реченице и декодирана комуникативна перспектива реченице могу да се не подударе. Нпр.

(22) Сваки човек || *може да напише* бар једну добру песму у животу. (З. Ђирић)

(23) Сваки човек може да напише || *бар једну добру песму* у животу. (З. Ђирић)

У првом случају тежиште је на могућности реализације радње, а у другом на квалитету резултата такве радње.

§ 1255. Дакле, комуникативна перспектива реченице настаје у троуглу информација — оријентација — линеаризација па се комуникативна перспектива реченице може дефинисати као избор и линеарно структурирање пропозиције у зависности од става говорног лица, његове почетне и циљне комуникативне оријентације као и избора информације. Ако оријентацију сведемо на две основе — циљну и завршну и ако информацију ограничимо на дихотомију старо — ново (односно: мање информативно — више информативно, мање важно — више важно, неодређено — одређено), онда ћемо у комуникативној перспективи реченице имати следеће основне варијанте:

почетна информација = старо, циљна информација = ново, нпр.

(24) Петар пише || писмо. (Шта пише Петар? — Писмо),

почетна информација = ново, циљна информација = старо, нпр.

(25) Писмо || пише Петар. (Шта пише Петар? — Писмо).

§ 1256. Комуникативна перспектива сваког исказа садржи, као што је речено, два дела: полазни (тему) и циљни (рему). Оно од чега се полази обично је (али не и увек) познато саговорнику, оно се може наслућивати, претпостављати, може се открити из ситуације или контекста. Оно што следи представља информацију о првом делу па се може окарактерисати као комуникативно главни циљ исказа (рема). Други део обично доноси нову, непознату информацију. У комуникацији не постоји аутоматизам према којем би се полазна позиција у реченици увек подударала са старим, а завршна са новим и обрнуто. Формално иста реченица може бити

смисаоно различито нијансирана линеаризацијом речи, интонацијом, акцентом и сл., нпр.

(26) Петар је отпутовао на море,

(27) На море је Петар отпутовао,

(28) Отпутовао је на море Петар.

Комуникативни фокус реченице:

(29) Петар је положио испит.

декодира се постављањем питања: „*Шта* је Петар урадио?“. Почетни оријентир говорног лица или тема је лице („Петар“), оно што је ново изражава се другим делом реченице (ремом).

Ако изменимо ред речи и кажемо

(30) Испит је јуче положио Петар,

реченица ће имати *другачију комуникативну перспективу* јер ће одговорити на питање „*Ко* је положио испит?“. Значи, овде је познато (тема) да је био испит (1), да је испит *положен* (2), али се не зна ко је положио испит, па ће нова информација (рема) бити да је то био Петар, а не неко други. Дакле, у првом случају у центру пажње је радња, а у другом вршилац радње.

Може се добити још једна смисаона варијанта исте реченице ако кажемо:

(31) Јуче је Петар положио испит.

У том случају полазимо од чињенице да се нешто јуче десило, али не знамо шта, и то 'шта' изражава се у другом делу исказа.

У реченици

(32) Петар одлази на море

синтагма *одлази на море* даје информацију о читавој ситуацији, а *на море* информацију о сегменту ситуације па се у зависности од тога реченица може поделити на два начина:

(33) Петар || одлази на море,

(34) Петар одлази || на море.

§ 1257. Тема и рема могу бити сложене природе па се стога додатно диференцирају на поједине сегменте. Узмимо реченицу:

(35) У северним пределима већ почетком новембра || наступа зима, дуга и хладна.

Тема у *северним пределима већ почетком новембра* има два дела: (1) у *северним пределима* и (2) *већ почетком новембра*. Рема *наступа зима, дуга и хладна* даље се рашчлањује на два дела: (1) *зима* и (2) *дуга и хладна*.

Према томе, формула комуникативне перспективе реченице **К** могла би изгледати овако: $K = T (t_1 + t_2 \dots) + P (p_1 + p_2 \dots)$.

Комуникативне субперспективе реченице

§ 1258. Анализа која води разлагању реченице на њене комуникативне делове назива се комуникативним рашчлањивањем реченице. Постоје и други називи: актуелно рашчлањивање реченице, функционална перспектива реченице, комуникативна перспектива реченице, подела реченице на тему и рему итд.

Комуникативно рашчлањивање реченице

(36) Петар иде у школу.

захтева примену неколико поступака. Прво треба издвојити структурне елементе, а онда утврдити њихову комуникативну вредност. Именице се овде обележавају великим црним словима, а неименичке речи малим црним словима. Тако реченица

(37) Петар иде својој кући.

има структуру

(38) Петар (**А**) иде (**а**) својој (**б**) кући (**Б**). АабБ

Реченица [38] садржи две именице: **А** (*Петар*) и **Б** (*кућа*) и две неименичке речи: **а** (глагол *иде*) и **б** (придев *свој*). Комуникативну перспективу реченице чине три субперспективе — позициона, информативна и оријентациона.

§ 1259. Позициона субперспектива комуникативне перспективе реченице подразумева да реченица [37] садржи два дела: оно од чега се полази (полазна позиција) и оно на шта се долази (долазна позиција). Ти комуникативни сегменти раздвајају се двема вертикалним линијама ||. Дата реченица даје две могућности тумачења. Првом се констатује да је, рецимо, полазна позиција **А** (*Петар*), а долазна **абБ** (*иде својој кући*). У таквом случају позициона субперспектива имала би изглед:

(39) Петар || иде својој кући,
Петар (**А**) || иде (**а**) својој (**б**) кући (**Б**). А || абБ

Део који чини полазну позицију (сегмент лево од знака ||) представља позициону тему. Овде је то **А** (*Петар*). Ако позициона тема обухвата више структурних елемената реченице, онда ће свака од ових јединица представљати једну позициону субтему. На пример, уколико бисмо реченицу отворили синтагмом *њен син Петар*, позициону тему би чиниле три позиционе субтеме: *њен* (**а**), *син* (**А**) и *Петар* (**Б**). Овде је позициона тема **аАБ**. Дакле:

(40) Њен син Петар || иде својој кући.

Њен (**а**) син (**А**) Петар (**Б**) || иде (**б**) својој (**в**) кући (**В**). аАБ || бвВ

§ 1260. Део који је на долазној позицији (сегмент десно од знака ||) представља позициону рему. Ако је реченица састављена од више чланова, сваки од њих може да представља једну позициону субрему. Уколико се дата реченица позиционо рашчлањује на следећи начин:

(41) Петар || иде својој кући,

Петар (**А**) || иде (**а**) својој (**б**) кући (**Б**). А || абБ

онда позициона рема обухвата три позиционе субреме 1. *иде* (**а**), 2. *својој* (**б**), 3. *кући* (**Б**) па добијамо овакву структуру позиционих рема: || абБ. Позициона субрема која се актуелизује представља комуникативни фокус и у примеру се издваја курзивним словима. Рецимо, ако је тежиште на *иде*, онда ће структура позиционе реме имати изглед

(42) Петар || иде својој кући.

Петар (**А**) || иде (**а**) својој (**б**) кући (**Б**). || абБ

Друга могућност је да је на полазној позицији именица **А** и глагол **а**, односно да полазимо од тога да **А** врши радњу **а** (*Петар иде*). Долазну (завршну) позицију чиниће придев **а** (*свој*) и именица **Б** (*кући*):

(43) Петар иде || својој кући.

Петар (**А**) иде (**а**) || својој (**б**) кући (**Б**). Аа || бБ

Позициона тема и позициона рема су комуникативне константе састављене од комуникативних променљивих величина (**А**, **Б**, **а**, **б**...). Ова два основна дела позиционе диференцијације нису међусобно заменљиви: позициона тема је увек на почетку, а позициона рема на крају.

§ 1261. Информативна субперспектива комуникативне перспективе реченице подразумева да реченица [...] садржи стару и нову информацију. Сваки елемент реченице може се оценити са информативног аспекта: да ли се ради о новом или о старом. Та два дела реченице раздвајају се вертикалном линијом |. Дакле:

(44) Петар | иде својој кући.

Петар (**А**) | иде (**а**) својој (**б**) кући (**Б**). А | абБ

Део који носи стару информацију чини информативну тему. За разлику од позиционе теме, информативна тема није фиксирана и може се наћи на сваком месту у реченици:

(45) Петар | иде својој кући,

Петар (**А**) | иде (**а**) својој (**б**) кући (**Б**)
(стара информација је **А** — *Петар*), А | абБ

(46) Петар иде | својој кући

Петар (**А**) иде (**а**) | својој (**б**) кући (**Б**)
(стара информација је **Аа** — *Петар иде*), Аа | бБ

- (47) Петар иде својој | кући,
Петар (А) иде (а) својој (б) | кући (Б)
(стара информација је Ааб: *Петар иде својој*), Ааб | Б

Последњи елеменат (*кућа*) такође може бити позициона тема уз одговарајућу интонацију, а исту линеаризацију:

- (48) Петар иде својој | кући,
Петар (А) иде (а) својој (б) | кући (Б)
(стара информација је Б: *кући*) Ааб | Б

Постоје, наравно, и друге варијанте, нпр. да је позициона тема **абб** (*иде својој кући*).

§ 1262. Део који носи нову информацију је информативна рема. Информативна рема такође није фиксирана, него може бити на било којем месту у реченици. Уп.

- (49) Петар | иде својој кући,
Петар (А) | иде (а) својој (б) кући (Б)
(нова информација је А — *Петар*), А | абБ
- (50) Петар иде | својој кући,
Петар (А) иде (а) | својој (б) кући (Б)
(нова информација је Аа — *Петар иде*), Аа | бБ
- (51) Петар иде својој | кући,
Петар (А) иде (а) својој (б) | кући (Б)
(нова информација је Ааб — *Петар иде својој*), Ааб | Б

Нову информацију (рему) такође може чинити Б (*кући*):

- (52) Петар иде својој | *кући*,
Петар (А) иде (а) својој (б) | *кући* (Б)
(нова информација је Б — *кући*). Ааб | Б

Као што се из наведених примера види, структура информационе перспективе реченице није крута и дозвољава инверзију информационе теме и реме.

§ 1263. Оријентациона субперспектива је такав вид реченичне перспективе за који није битно како почиње и како се завршава реченица (позициона субперспектива), шта је информативно ново, а шта старо (информативна субперспектива), већ шта се налази у комуникативном фокусу, а шта изван њега. Реченица у принципу може имати онолико комуникативних фокуса колико има чланова, али када се актуелизује у исказу, има само један комуникативни фокус (означавамо га курзивним словима за разлику од онога што је изван комуникативног фокуса и што није означено курзивом), нпр.

- (53) *Петар* иде својој кући,
Петар (А) иде (а) својој (б) кући (Б)
(фокусира се А — *Петар*), АабБ
- (54) Петар *иде* својој кући,
Петар (А) *иде* (а) својој (б) кући (Б)
(фокусира се а — *иде*), АабБ
- (55) Петар иде својој кући,
Петар (А) иде (а) својој (б) кући (Б)
(фокусира се б — *својој*), АабБ
- (56) Петар иде својој *кући*,
Петар (А) иде (а) својој (б) *кући* (Б)
(фокусира се Б — *кући*). АабБ

§ 1264. Однос комуникативних субперспектива је прилично сложен. При томе постоје следеће могућности.

а) Позициона и информативна перспектива реченице се подударају, нпр.

- (57) Петар иде || својој кући,
Петар (А) иде (а) || својој (б) кући (Б), Аа || бБ
- (58) Петар иде | својој *кући*,
Петар (А) иде (а) | својој (б) *кући* (Б). Аа | бБ

б) Позициона и информативна перспектива реченице се не подударају, нпр.

- (59) Петар иде || својој кући
Петар (А) иде (а) || својој (б) кући (Б). Аа || бБ
- (60) Петар | иде својој кући
Петар (А) | иде (а) својој (б) кући (Б). А | а бБ

§ 1265. У случају (а) позициона и информативна перспектива реченице подударају се у том смислу што је позициона рема идентична са информативном ремом, а позициона тема са информационом темом. Увид у њихов садржај показује подударност (1) почетне позиције и старе информације, (2) завршне позиције и нове информације. Међутим, могућа је и обрнута ситуација: да су подударне (а) почетна позиција и нова информација, и (б) завршна позиција и стара информација, нпр.

- (61) Петар иде || својој кући,
Петар (А) иде (а) || својој (б) кући (Б)
(позициона рема је *својој кући*), Аа || бБ
- (62) Петар иде | својој кући,
Петар (А) иде (а) | својој (б) кући (Б)
(информативна рема је *Петар иде*). Аа | бБ

§ 1266. Обично се информативна тема подудара са позиционом темом, а информативна рема са позиционом ремом. Међутим, постоји ве-

§ 1272. Сложена реченица има најсложенију линијску организацију, коју чине два основна дела — главна и зависна реченица (клауза). Уп.

(81) Ученик *чића књигу* када има времена и ако је књига интересантна,

(82) Када сам ушао у собу, видео сам да *ученик чића књигу*.

§ 1273. Линеаризација се остварује на нивоу синтагме и на нивоу реченице.

Реченица може имати више синтагми и може се на разне начине структурирати. Тако је реченицу

(83) Ученик || чита књигу.

могуће трансформисати у реченицу

(84) Тај вредни ученик || чита интересантну књигу.

Та реченица састављена је од две синтагме — субјекатске (*вредан ученик*) и предикатске (*чића интересантну књигу*), које се подударају са темом и ремом. Њихов је редослед: субјекатска синтагма + предикатска синтагма. Међутим, он се може променити тако да се на првом месту нађе предикатска синтагма

(85) Интересантну књигу чита || тај вредни ученик.

§ 1274. У комуникативној перспективизацији реченице синтагматска структура може бити очувана или нарушена. Очување синтагматске структуре имамо уколико се субјекатска и предикатска синтагма подударају са темом и ремом:

(86) Огромни месец || мирно је светлео на тамноме небу.

Синтагма *огромни месец* представља тему, а синтагме (1) *мирно је светлео* и (2) *светлео на тамноме небу* представљају рему.

§ 1275. До нарушавања синтагматске структуре долази у случајевима када се синтагма комуникативно раздваја тако да један њен део (елемент) остаје тема, а други прелази у рему:

(87) *Кућа на брду* || била је лепа. ⇒ Лепа кућа || је стајала на брду.

У другој реченици се атрибутички однос (*кућа на брду*) претвара у предикатски (*кућа је на брду*) и актуелизује. Актуелизација синтагме посебно долази до изражаја у синтаксичком осамостаљивању реченице. Нпр. у реченици

(88) *Снажни северни ветар* || дувао је таласајући море,

можемо један део „изоловати“, а тиме га актуелизовати, нпр.

(89) Ветар, *снажни, северни*, дувао је таласајући море.

Сложена тема *снажни северни ветар* (1. 'ветар', 2. 'ветар је снажан и долази са севера') из реченице [88] раздваја се у реченици [89] на тему *ветар* и рему *снажни, северни*.

§ 1276. Конгруентни атрибут обично долази испред речи коју ближе одређује (*ја м е њ н о деће, з е л е н а јабука, ученикова књига*), док је неконгруентни атрибут најчешће иза речи коју ближе одређује (*књига њог ученика*). Испред предиката по правилу стоји прилошка одредба за начин (*г л а с н о говорићу, б р з о корачићу*). Ако се жели скренути пажња на неки од чланова синтагме као комуникативно важнији, примењује се инверзија (обрнути ред речи), нпр.

(90) Убрао сам јабуку *зелену*.

(91) Он је дете *мамино*.

(92) Деда говори *гласно*.

§ 1277. Чланови реченице (главни и споредни) комуникативно се структурирају на различите начине. У примеру:

(93) Ученик || чита књигу

прво долази субјекат (*ученик*), затим предикат (*чића*) и објекат (*књигу*). Међутим, ту су могуће различите линеаризације, рецимо

(94) Ученик || књигу чита.

(95) Чита књигу || ученик.

(96) Чита ученик || књигу.

(97) Књигу чита || ученик.

(98) Књигу ученик || чита.

§ 1278. На линеаризацију може утицати њен лексичко-семантички састав. На пример, упитне заменице се по правилу налазе на почетку реченице само изузетно препуштајући то место неким везницима или речцама, док се кличка копула у српском језику никада не налази у тој позицији, нпр.

(99) Ко то тамо пева?

(100) А ко то тамо пева?

(101) Па ко то тамо пева?

(102) Пера је певач.

(103) *Је Пера певач?

§ 1279. Свака врста речи на одговарајући начин се повезује са другим врстама речи и заузима одређену синтаксичку позицију. Једне речи релативно слободно ступају у везе са речима из других врста (именице и глаголи), друге су изразитије везане за одређене врсте речи (нпр. придев у атрибутој функцији не може стајати без именице, прилог најчешће одређује глагол у предикату). Нпр. у реченици

(104) Ученик чита књигу.

распоред је *именица + глагол + именица*. Он се може мењати исто онако како се мења распоред чланова реченице (субјекат — предикат — објекат).

§ 1280. Линеаризације је, пре свега, синтагматски структурирана, при чему је на синтагматском плану за линеаризацију битан тип синтаксичких односа: самосталност или зависност чланова реченице, као и тип синтаксичке веза — конгруенција или рекција.

Тако у субјекатским синтагмама обично прво долази атрибушки део, а затим именски: придев или заменички придев или редни број + именица: *вредан ученик* (придев + именица), *наш ученик* (заменички придев + именица), *први ученик* (редни број + именица).

Предикатска синтагма се формира по правилу око глагола, који је њен централни елеменат. У таквој синтагми глагол отвара место за друге врсте речи, које се распоређују испред и иза њега. То може бити именица (*чиџа књигу / књигу чиџа*), заменица (*чиџа њу / њу чиџа*), придев (*чиџа леју књигу / леју књигу чиџа / чиџа књигу леју / леју чиџа књигу*), број (*чиџа прву књигу / чиџа књигу прву / прву књигу чиџа*), прилог (*чиџа брзо књигу / чиџа књигу брзо / брзо чиџа књигу / брзо књигу чиџа / књигу чиџа брзо / књигу брзо чиџа*) итд.

Глагол са ослабљеном семантичком информацијом, по правилу, не долази у функцији реме, нпр.

(105) Починјала је сетва.

(106) Дувала је бура.

У таквим реченицама глагол има егзистенцијално значење или указује на прелаз једнога стања у друго, положај у простору, начин битисања, начин испољавања и сл., а рематизована је читава реченица.

§ 1281. Основна варијанта реда речи у обавештајним реченицама је она према којој прво долази субјекат, а затим предикат (тема претходи реми), нпр.

(107) Ученик || чита,

(108) Настава || је завршена.

У једној од честих подврсти ове варијанте иза предиката следи његова рематизована одредба, нпр.

(109) Аутобус је стигао || тачно у шест сати.

(110) Играчке су се ваљале || по соби.

Таквом линеаризацијом обично се прецизирају околности у којима се одвија радња.

§ 1282. Друга варијанта основног реда речи у обавештајним реченицама, према којој прво долази субјекат, а затим предикат, остварује се онда када је позната радња (или непроцесуално обележје), док је непознат

циљ или вршилац радње (или носилац обележја). У таквој комуникативној перспективи реченице редослед је: предикат + субјекат, нпр.

(111) Потписао је || Петар.

(112) Победио је || стари шампион.

§ 1283. Трећу варијанту основног реда речи у обавештајним реченицама имамо у случајевима у којима је тематизована одредба, а рематизовани су предикат и субјекат, нпр.

(113) У старом граду || је било много туриста.

(114) Сутра || почиње зимски распуст.

Такве реченице одговарају на питање „Шта је дешава на одређеном месту (и)ли у одређеном времену?“. Субјекат и предикат изражавају целовит догађај.

§ 1284. Посебну варијанту основног реда речи у обавештајним реченицама представља варијација треће варијанте: одредба је на почетку, али предикат и субјекат мењају места.

(115) Касно увече || мали Бојан је најзад заспао.

(116) У шуми || су певали славуји.

§ 1285. Ако обавештајна реченица садржи објекат, такође може бити више варијаната њене линеаризације.

Објекат може бити самостална тема, нпр.

(117) Сав хлеб || су појели.

(118) Град || уређују за прославу.

или самостална рема, нпр.

(119) Ученици су написали || *домаћи задаток*,

(120) Отац није купио || *кућу*.

У таквим реченицама циљ је да се саопшти оно што долази у објекатској позицији. Рематизовани могу бити предикат и објекат, и тада говоримо о сложеној реми, нпр.

(121) Мајка || *припрема вечеру*.

(122) И мачак || *на банку дрема*. (В. Илић)

Објекат може бити и део сложене теме, нпр.

(123) Мрави су сав хлеб || појели.

(124) Отац није сину купио || земљу, него кућу.

Објекат се може налазити рематизован у иницијалној позицији, нпр.

(125) *Старицу* || обилазе суседи.

(126) *Лопћу* || је ветар однео.

§ 1286. У обавештајној реченици линеаризација може бити следећа: *предицај — објектај — субјектај*, при чему су рематизовани објекат и субјекат, а тематизован је предикат, нпр.

(127) Спасио је || *ловца његов верни ђас*.

(128) Донео је || *писмо неки човек*.

§ 1287. Линеаризација може зависити од морфолошких својстава речи у реченици, односно од њихове припадности појединим врстама речи. На пример, ако лична заменица отвара наредну реченицу као анафора, она по правилу врши функцију теме, јер се таква заменица увек односи на нешто што је поменуто у претходном исказу:

(129) Пролеће је започело с кишама. *Оне* || су лиле и лиле.

(130) Тек дубоко у ноћ, врата се отворише и два Италијана грубо гурнуше унутра једну танану плавушу, елегантно обучену. *Она* || паде ничице, загњури лице у шаке, па зајеца. (Саша Божовић. Ратне љубави; Теби, моја Долорес)

§ 1288. У упитним реченицама говорно лице има циљ да добије одговор. Питање се заснива на одређеном знању говорног лица које не мора бити изражено у реченици. Питање се може односити на читаву синтаксичку јединицу (реченицу), на њене сегменте (синтагме), односно чланове (главне или споредне делове реченице). Нпр. ако имамо ситуацију: а) завршава се зима, б) изненада продире топла ваздушна маса, в) она проузрокује рани долазак пролећа, могу се поставити питања

(131) Је ли пролеће ове године рано наступило?

(132) Када је пролеће ове године наступило?

(133) Зашто је ове године пролеће рано наступило?

(134) Шта је то ове године рано наступило?

Дакле, говорно лице пита оно што му није потпуно познато или му није довољно познато, што му је нејасно или за шта му је неопходно прецизирање, објашњење и сл. Одговор може бити потпун или делимичан. У потпуном одговору понавља се тема и додаје се рема.

(135) Је ли пролеће ове године рано наступило? — *Јесте*, пролеће је ове године рано наступило.

(136) Када је пролеће ове године наступило? — Пролеће је ове године *рано* наступило.

(137) Зашто је ове године пролеће рано наступило? — Пролеће је рано наступило *зато што је дошло до изненадног отопљења*.

У делимичном одговору даје се само рема (информација која се тражи, односно нова информација), нпр.

(138) Је ли пролеће ове године рано наступило? — *Јесте*.

(139) Када је пролеће ове године наступило? — *Рано*.

(140) Зашто је ове године пролеће рано наступило? — *Зато што је дошло до изненадног отопљења*.

§ 1289. Ред речи и комуникативна перспектива се мењају и у зависности од тога да ли се ради о (1) упитној реченици са упитним речима или (2) о упитној реченици без упитних речи.

У првом типу реченица упитна реч чини тему, која тражи пуни или краћи рематизовани одговор, нпр.

(141) *Ко* || то тамо пева? — Девојка || пева.

(142) *Шта* || планирате за вечерас? — За вечерас планирам || да одем у позориште.

(143) *Где* || се налази Гана? — Гана се налази || у Африци.

(144) *Колико* || кошта ново одело? — Ново одело кошта || веома много.

(145) *Када* || стиже воз? — || Тачно у пет.

(146) *Зашто* || су цене нагло скочиле? — Не знам ||.

§ 1290. Улогу упитне речи могу имати речце. Једна од њих је *ли* (никада на апсолутном почетку реченице), која често служи истицању реме, нпр.

(147) Знате *ли* || да се Мирјана удала?

(148) Верујете *ли* || да ће наш тим победити?

Речца *зар* у примерима који следе једини је носилац питања и рематизовани елеменат у реченици:

(149) *Зар* || сте заборавили?

(150) *Зар* || не знаш да те лудо волим?

§ 1291. У упитним реченицама без упитних речи линеаризација је као у обавештајним реченицама: у функцији теме и реме може доћи било који члан реченице, нпр.

(151) Ти си Борова Саша? (С. Божовић)

(152) Ви сте ме јуче звали? (М. Капор).

§ 1292. Упитна заменичка реч обично је рематизована, нпр.

(153) *Ко* || чита?

(154) *Шта* || радите?

(155) *Где* || станујете?

(156) *Када* || путујете?

(157) *Колико* || је сати?

Тематизовање упитне заменичке речи тражи интонационо истицање рематског дела реченице, нпр.

(158) *Ко* || *чита*?

(159) *Шта* || *радите*?

(160) *Где* || *станујете*?

(161) *Када* || *путујете*?

(162) *Колико* је || *сати*?

§ 1293. Често се таква питања и одговори линеаризују у симетричним структурама упитне реченице и њене реплике, нпр.

(163) *Куда* || води пут? Пут води || *ка обали*.

(164) *Шта* || је било у реци? У реци је било || *досџа рибе*.

(165) *Какво* је || море? Море || је *шойло*.

§ 1294. Ред речи је доста условљен типом текста, односно стила. Сваки функционални стил има своју норму па постоје специфичности низања речи у књижевноуметничном, публицистичком, научном, административном и разговорном стилу. Начелно се може рећи да се у писменој комуникацији чешће актуелизује крај, а у усменој почетак исказа. У поетским структурама актуализација се остварује и у облику риме. Нпр.

(166) Над крововима небо сиво,
А измаглица влажна лута
И ко прозрочно меко ткиво
Покрива правце мога пута.

(М. Ракић)

(167) Немој, драга, ноћас да те сан обрва
И да склопиш очи на душеку меком!
Када мјесец сине над нашом ријеком
И на земљу пане тиха роса прва...

(А. Шантић)

§ 1295. Постоје различити типови реда речи. Пре свега, издваја се директни и обрнути ред речи. Директни ред се сматра примарним и још се назива неутралним, нормалним, обичним, полазним, основним, прогресивним итд. У директном реду речи прво долази (информативна) тема, затим (информативна) рема, нпр.

(168) Аврам Митриновић | се вратио пешице у хотел. (А. Исаковић)

Обрнути ред речи је мање уобичајени распоред, због чега се назива и промењени, регресивни, емфатички, маркирани, реторички итд. Основни поступак за добијање обрнутог реда речи је инверзија. У комуникативној перспективи реченице обрнути ред речи имамо уколико прво долази (информативна) рема, а затим (информативна) тема, нпр.

(169) У Мостару | сам волео неку Светлану једне јесени (П. Зубац)

§ 1296. Општи критеријуми за издвајање типова реда речи су регуларност, стабилност и нормативност. Регуларност је критеријум на основу кога утврђујемо да ли је неки распоред уобичајен или устаљен, нпр.

(170) Зима је покрила снегом долине и поља *равна*... (В. Илић)

Конгруентни арибут обично стоји испред речи коју ближе одређује (*равна* поља).

Нормативност је критеријум који подразумева да сваки ред речи мање или више одговара или не одговара нормама књижевног, тј. стандардног језика. С тог становишта разликује се нормативни и ненормативни ред речи. Нпр. није у духу језичке норме ако се каже:

(171) * Милан донети ће књигу.

У основи критеријума стабилности налази се питање да ли постоји фиксираност речи за одређену позицију у синтаксеми. На основу овог критеријума разликујемо 1. слободни, лабилни, променљиви или варирајући ред речи, 2. непроменљиви, фиксирани, стални, чврсти, стабилни или чврсто утврђени ред речи. Уп.

(172) Сад, да ти покажем како се љубе моја сестра и господин Љуба писар, иза капије. Пази, овом руком ме загрли око појаса, а ја ћу наслонити главу на твоје раме и поруменићу и зажмурићу, а овом руком ћу да се браним, кобајаги не дам да ме пољубиш. Ти твојом левом руком одгурни моју па ме пољуби у уста, али дугачко. Ја сам једанпут бројала до тридесет и два, а они још нису свршили пољубац. (Б. Нушић)

Фразни акценат

§ 1297. Фразни акценат представља један од појачаних акцената у исказу или фрази. Назива се и логичким акцентом. За разлику од лексичког акцента који интонационо издваја одређени слог у речи, фразни акценат учествује у интонационом структурирању реченице.

У неутралном казивању говорни акценат се, по правилу, налази на последњој речи говорног такта (тон се лагано диже у форми незавршене интонације), док се фразни акценат обично налази на крају реченице. Значај фразног акцента је у томе што се помоћу њега може издвојити информационо језгро реченице.

У обавештајним реченицама фразни акценат по правилу пада на крај реченице, при чему долази до снижавања тона у финалном делу интонације:

(173) Син је касно дошао кући.

У синтагми један члан има слабији, а други јачи акценат. У атрибутивним синтагмама јачи акценат пада на именски део:

(174) Жуто *лишће* || је опадало са дрвећа.

У споју двеју именица јачи акценат носи именица у зависном односу:

(175) Дубина *реке* || је велика.

При инверзији фразни акценат остаје на истој речи.

Интонација

§ 1298. Помоћу интонације може се наглашавати комуникативна вредност појединих делова синтаксема. На пример, две исте речи у различитом синтаксичком окружењу добијају различиту интонациону вредност. Уп.

(176) *Жујџо* *лишће* опада.

(177) *Жујџо* је *лишће*.

У првом случају *жујџо* и *лишће* чине једну интонациону целину, док су у другом раздвојени копулом.

Најизраженија разлика долази у реченицама са изричним и упитном интонацијом:

(178) Мали Борис спава.

(179) Мали Борис спава?

§ 1299. У интонацији важну улогу игра пауза, којом може да се нагласи тип комуникативне перспективе неке реченице, нпр.

(180) Главну награду добио је... *Петар Јовановић*.

Уз то пауза може да се употреби у функцији разграничавања реченичних значења, уп.

(181) Петар је сигурно победио.

(182) Петар је, сигурно, победио.

Приближни корелати комуникативне функције говорне паузе су интерпункцијски знаци.

Речце

§ 1300. Једно од честих средстава истицања рематизованог дела исказа јесу за то специјализоване речце, нпр. *чак*, *само оно*, *једино оно*, *искључиво оно*, *управо* и друге, које стоје испред дела реченице који комуникативно истичу. Нпр.

(183) Управо је Петар добио плакету.

(184) Петар само добио плакету.

(185) Петар добио чак и плакету.

Семантички аспекти комуникативне реченичне перспективе

§ 1301. Између комуникативне реченичне перспективе и семантичке структуре реченице постоје односи узајамне зависности, која се најјаче испољава између двочланих тематско-рематских односа, с једне стране, и двочланих семантичких субјекатско-предикатских односа, с друге стране. Али ни ту не постоји аутоматизам према којем би субјекат

или предикат имали увек исту комуникативну улогу, или обрнуто — да се тема или рема везују искључиво за субјекат односно за предикат. Може се говорити само о ономе што је типично, чешће или преовлађујуће: за семантички субјекат типична је тематизација, а за семантички предикат рематизација.

§ 1302. Субјекатско-предикатским односом у семантичкој структури реченице обухваћене су две денотативне суштине: предмети и њихова обележја. Субјекатско-предикатским изразима нешто се саопштава а) о предмету (нпр. *Ово је кућа*), б) о његовом обележју (нпр. *Каква лејџа!*), в) о предмету и о обележју — динамичком (нпр. *Петар њише*) или статичком (нпр. *Петар је леј*).

Предмети могу бити живи и неживи, конкретни и апстрактни. Нормално је да комуникативна стратегија има правац предмет → својство, нпр.

(186) Липе || цветају.

(187) Липе || су у цвату.

(188) Липе || су процветале.

§ 1303. Обележја су карактеристике предмета, а могу бити динамичка и статичка. Динамична обележја се изражавају већим бројем глагола (*џисајџи*, *ићи*), неким глаголским именицама (*цвејџање*), неким придевима (*л у џ а ј у ђ е џозоришџе*, *у в е л о лишће*) и прилозима (*б у ч н о џе-вајџи*). Статичка обележја се исказују већим бројем придева (*з е л е н а џрава*), придевским заменицама (*н а џ џријајџељ*), редним бројевима (*џ р в и џримеј*) или прилозима (*То је л е ј о*). Процесуално обележје обично долази у форми предиката па је као такво предодређено за рему. Непроцесуално обележје се изражава придевима и прилозима. У уобичајеној комуникативној оријентацији непроцесуално обележје се тематизује, а процесуално обележје се рематизује, нпр.

(189) Он || *ради*.

(190) Он || *добро* ради.

(191) Он || је *добар* радник.

(192) *Добар* радник || има лепу плату.

§ 1304. Ако је агенс живо биће или неки предмет у покрету, онда израз који означава процесуално обележје (глагол) обично заузима позицију иза њега, нпр.

(193) Они су *џрошли* || поред мене.

(194) Борис је *дошао* || у посету.

У обичним исказима глагол ширег значења отвара простор глаголима ужег значења:

(195) *Намеравам* || ускоро да завршим студије.

(196) *Желим* || да помогнем.

(197) *Знам* || да одговорим на сва питања.

Глагол *намераваћи* је семантички шири од глагола *завршићи* па је нормално да се тематизује. Глагол *завршићи* долази на крају информативног процеса па се стога рематизује. Обрнути глаголски редослед дао би бесмислен израз:

(198) **Завршавам* ускоро студије || *да намеравам*.

јер би тема саопштавала завршетак радње, а рема намеру да се она реализује.

§ 1305. Ако се једно од обележја комуникативно истиче, оно добија доминантно место у реченици (прво или последње) или се издваја фразним акцентом, интонацијом, неком речцом или неким невербалним језичким средством (мимиком, гестом и сл.).

Уколико се ради о статичком обележју, онда се, по правилу, употребљава придев. Статичко обележје може бити тематизовано [199], или рематизовано [200], нпр.

(199) *Лейи* Пера || дивно пева.

(200) Пера || је *леј*.

§ 1306. Комуникативна перспектива реченице одређена је и лексичко-семантичком структуром реченице. То се посебно огледа у случајевима када лексички састав допушта само једну врсту комуникативне перспективе као, у ситуацији када одређена лексема захтева само сложено рему, уколико је глагол семантички непотпун, нпр.

(201) Петар || је *постјао* богат.

(202) Девојка || *изгледа* уморно.

(203) Победа || *представља* велик успех за наш тим.

Глаголи *постјаћи*, *изгледаћи*, *представљаћи* и сл. су семантички непотпуни, што отвара место пунозначној лексеми, а укупан облик реме чини сложенијим.

Информативни аспекти комуникативне реченичне перспективе

§ 1307. Реченица је језичка јединица која носи одређену количину и врсту информације. Реченицом се превладава и елиминише претпостављани недостатак или мањак информације у знању саговорника тако што се њоме саопштава нешто што до тада **није било познато** или **није било довољно познато**. То значи да информацију **не садржи свака** реченица, већ само она која смањује или потпуно **елиминише неодређеност**. Рецимо, реченице типа:

(204) Београд || се налази у Југославији.

(205) Коњ || има четири ноге.

(206) Око || се налази у глави.

(207) Седмица || има седам дана.

имају правилну комуникативну структуру, али су информативно празне јер не саопштавају ништа ново. Став „добити информацију — значи сазнати нешто ново“ битан је за утврђивање односа између комуникативне перспективе реченице и њене информативне основе.

§ 1308. Информативна основа комуникативне перспективе је објективна јер се заснива на егзактно проверљивим подацима, док је комуникативна перспектива реченице субјективна јер говорно лице одлучује шта ће ставити у комуникативни фокус. Тема преноси минималну информацију, рема по правилу садржи нову информацију, тачније ремом се елиминише неодређеност која је последица чињенице да је тема информативно сиромашна.

§ 1309. За разумевање информативне основе комуникативне перспективе од посебног су значаја таква обележја информације као што су фреквентност, вероватноћа, разноврсност, неодређеност, ентропија, предвидљивост, економичност и редундантност.

Фреквентност је важна зато што од учесталости тематских елемената умногоме зависи учесталост рематских елемената у комуникативној структури реченице.

Вероватноћа као својство информативне основе комуникативне перспективе односи се на чињеницу да реченица која је мало вероватна садржи више информације него она чији се садржај врло предвидљив. Вероватноћа реченице **В** у низу реченица **АБВГ**... зависи од реченица **А**, **Б** (односно, од њихових елемената и делова). Ако реченица **В** гласи:

(208) Сунце || је лагано тонуло у море,

вероватноћа њене појаве је максимална у контексту претходних реченица **А** и **Б** типа

(209) Било је тихо летње вече. Седели смо на обали мора и посматрали како дан прелази у ноћ. *Сунце* || је лагано *тонуло* у море.

Вероватноћа реченице **В** је, међутим, минимална уколико исказ почиње овако

(210) У подморници је било време доручка. Морнари су седели и разговарали.

Појаву реченице **В** онемогућују, пре свега, две ствари: време радње („јутро“) и место радње („подморница“). Извор вероватноће налази се у

левом контексту те се стога вероватноћа појављивања неке информације може поузданије разматрати само на нивоу текста.

§ 1310. Полазна тачка у информативној основи комуникативне перспективе реченице је неодређеност. Сматра се да је информација оно што смањује неодређеност. На комуникативном плану то би значило да тема и рема елиминишу неодређеност.

Избором једне од више денотативних могућности настаје информација. Да бисмо знали колико информација носи реченица, морамо имати у виду број елемената који чине ту реченицу и број могућих денотата од којих је само један (део) у информативној основи комуникативне перспективе реченице. У примеру

(211) Петар || чита.

тема је именица *Петар*. Ако скуп чине *Петар* и *Милан*, онда ће избор теме бити сведен само на две могућности (или *Петар*, или *Милан*), па ће количина тематске информације износити „1“ (изгледа да се за тему изабере *Петар* или *Милан* су једнаке). Уколико пак постоји група од четири лица (*Петар*, *Милан*, *Марко* и *Душан*), тематска неодређеност се повећава па ће и информација бити двоструко већа, а ако се избор врши између осам особа, информација је троструко већа у односу на прву могућност итд., а тематска неодређеност је максимална када се избор врши између максимума постојећих могућности. Нпр. ако се каже:

(212) Петар (А) || је из Европе (Б),

број тематских могућности је изузетно велики.

§ 1311. Слична је ситуација и са ремом, нпр. за темом А може да следи рема у форми глагола *чиџаџи*. Тај глагол може бити укључен у реченицу као резултат избора једног од двају решења (*Петар с њ а в а*. *Петар ч и џ а*), избора једне од трију могућности (*Петар ч и џ а*. *Петар с њ а в а*. *Петар њ е в а*), извлачењем једног елемента из четворочлане скупине (*Петар ч и џ а*. *Петар с њ а в а*. *Петар њ е в а*. *Петар њ и ш е*.) итд. Што је већа група елемената Б, већа је и тематска неодређеност, па је тематска информација такође већа.

§ 1312. Мера непредвидљивости и неодређености избора информације назива се ентропијом. Свака реченица узета изван контекста има максималну ентропију. Нпр. изолована реченица:

(213) Ја || ћу испунити Петрову молбу.

одликује се високим степеном неодређености па је ентропија максимална. Њена тематско-тематска организација је такође нејасна и може бити различита. Уколико пак кажемо:

(214) Петар ме је замолио || да узем његове књиге са стола.

а онда додамо:

(215) Ја || ћу испунити Петрову молбу.

степен непредвидљивости реченице [214] биће смањен реченицом [215] па ће и ентропија бити нижа.

§ 1313. Сваки језик има систем средстава за изражавање неодређености. У српском језику ту функцију врше пре свега заменице и придеви (облицима категорије придевског вида), као и неке специјализоване лексеме (нпр. *један*).

§ 1314. У комуникативној структури реченице тема по правилу кореспондира са одређеним, а рема са неодређеним. Наиме, тема обично садржи оно што је познато, а рема уноси јасноћу у оно што је везано за тему. Нпр. ако исказ отвори тема у форми одређене дескрипције (властитог имена)

(216) Петар...,

ми смо само идентификовали тему, али нисмо успели да елиминишемо њену неодређеност у том смислу што нисмо разјаснили ко је *Петар*, какав је, шта ради или шта се са њим дешава. Уколико казивање почињемо на тај начин, односно ако се исказ нађе на апсолутном почетку (рецимо у роману), неодређеност ће бити максимална. У случају да таква реченица завршава казивање, она ће бити много мање неодређена. Рецимо:

(217) Петар се дуго и упорно припремао за испит из математике. Прочитао је сву литературу, научио формуле, решио све задатке. Резултат такве темељне припреме је, наравно, био јасан: Петар...

§ 1315. У завршном делу неодређеност се смањује у том смислу што је у левом контексту јасно наговештено да ће последња реченица дати информацију о томе да је *Петар* успешно положио испит или да је добио добру оцену. Међутим, пошто је немогуће у потпуности елиминисати неодређеност левим контекстом (поготово у лепој књижевности, где се понекад примењује ефекат тзв. превареног очекивања), за реченице које носе и најмању меру несигурности у процењивању њихове предвидљивости поруке мора се рећи да им је рема, бар минимално, неодређена.

У примерима као што је [217] додавањем било какве језичке јединице пропозиционална неодређеност се смањује. Чак и обична глаголска копула уноси извесно прецизирање:

(218) Петар је...

§ 1316. Копулом се наговештава непроцесуално својство (*Петар* је такав и такав) или процесуално својство (*Петар* је нешто урадио). Уколико

нема треће могућности, можемо констатовати да десна страна (рема) има глобално минималну неодређеност (јер се ради о избору између две могућности: опису појединца или констатацији неке његове активности) и елементарно максималну неодређеност (будући да елементи било ког глобалног решења — било непроцесуалног, било процесуалног одређивања — нису познати и могу бити веома различити). Међутим, рема се може оцијенити и као потпуна одређеност у случају да се све оно што следи сматра јединим могућим решењем: да долази предикација (као све оно што ближе одређује субјекат). Даљим додавањем субрема неодређеност се смањује. Већ наредна реч може решити дилему да ли се ради о непроцесуалном или о процесуалном својству. Ако се појави придев типа *добар*:

(219) Петар || је *добар*...

то је сигнал да је у питању непроцесуално својство:

(220) Петар || је *добар* ученик....

Уколико се употреби прилог типа *добро*:

(221) Петар || је *добро*...

биће наговештена активност датог лица:

(222) Петар || је *добро* одговарао...

Али то може бити и крај исказа (када се констатује само физичко или психичко стање датог лица), нпр.

(223) Петар || је *добро*.

Облик пунозначног глагола коначно експлицира активни тип предикације и истовремено уклања денотативну неодређеност реме (да ли следи информација о радњи, о стању или о односу):

(224) Петар || је *којао*. (радња)

(225) Петар || је *дрхџао*. (стање)

(226) Петар || *се оженио*. (однос)

§ 1317. Дакле, реченица је језичка јединица у којој сваки њен наредни елеменат представља нови корак у елиминисању информативне, комуникативне и денотативне неодређености. Али истовремено такав елеменат ствара другу врсту неодређености, тако да је информативно посматрано, реченица сукцесивно варирање, смена одређености и неодређености. Кретањем од леве ка десној стани исказа, од његовог почетка ка његовом крају, неодређеност се не повећава, већ се постепено смањује. Она се губи по принципу левка: избор се све више сужава и тачка на крају реченице представља знак да је неодређеност исцрпљена онолико колико је говорно лице желело или могло да то учини. Пошто неодређеност није потпуно елиминисана, тачка не означава њен крај.

§ 1318. Неодређеност долази до изражаја и у сликању догађаја који се наговештавају, нпр.

(227) Кроз месец дана очекују се || велике падавине.

(228) Будућност ће дати || прави одговор.

(229) И овај рат ће се завршити || једнога дана.

§ 1319. Истинитост теме и реме може се утврдити само у односу на конкретну ситуацију. За реченице узете изван контекста, нпр.

(230) Трамвај (А) || је најзад стигао,

(231) Ово је || школа (А),

(232) Овде се играју || деца (А)

не може се рећи ни да су истините ни да су лажне, јер њихови денотати исказани ремемом А нису локализовани у одређеној ситуацији. Ево примера претварања реченице која је у погледу истинитости неодређена у одређену реченицу:

(233) Сваки дан се кући враћам || *трамвајем*. (А). Данас сам код Калемегдана дуго чекао || *на двојку* (Б). *Трамвај* (В) || је најзад стигао.

У тој реченици А представља неодређену дескрипцију, а Б и В одређену.

§ 1320. Суштину информације чини разноврсност. Зато није случајно што се информација схвата и као одраз разноврсности. Под тиме се подразумева неки скуп од више могућности. Ако, рецимо, у воћњаку имамо јабуке и крушке, таква разноврсност (макар минимална) пружа основ за информацију. Ако ове постулате пренесемо на комуникативни план, добићемо реченице типа:

(234) Мој деда (А) узгаја || *воће* (Б),

(235) Мој деда (А) узгаја || *једну врсту воћа* (Б),

(236) Мој деда (А) узгаја || *крушке* (Б) или *јабуке* (В),

(237) На великој надморској висини успевају једино *јабуке* па стога мој деда (А) узгаја || *и о воће* (Б).

У тим реченицама ентропија је лоцирана у реме јер се у њој (а не у теми) концентрише неодређеност. Субрема Б прве реченице (*воће*) даје максималну ентропију јер се избор решења веома широк и само га контекст може смањити или елиминисати. Таква ситуација може се назвати неодређеношћу реме. Из примера [234] не види се које воће деда узгаја, односно колико има врста тог воћа. Субрема Б реченице [235] *само једну врсту воћа* отклања неодређеност у квантитету (*деда узгаја само једну врсту воћа*), али и даље остаје непознат идентитет (не зна се које је то *воће*). У реченици [236] неодређеност реме се и квалитативно и квантитативно смањује јер се нуде две могућности: или *крушке* или *јабуке*. Најзад реченица [237] анулира сваку врсту неодређености па рема не носи ника-

кву информацију, јер је рема антериорне реченице јасно исказала о каквоме се вођу ради (јабуке).

§ 1321. Количина информације у теми и реми зависи од вероватноће поруке. Уп.

(238) У јануару (А) || је пао снег (Б),

(239) У јуну (А) || је пао снег (Б).

У обе реченице тема (полазна позиција) указује на време радње, а ремом (завршна позиција) идентификује се и именује природна појава. Међутим, реченица [239] носи више информације од [238] јер је вероватноћа снежних падавина максимална у зими, а минимална лети, тј. у јуну. Информативност [239] се заснива на априорној информацији да у јуну не пада снег. Дакле, у њој је новост концентрисана на неувобичајено време за ту природну појаву. Минималну количину информације дају реченице у којима рема Б (завршна информација) негира тему која је мало вероватна, рецимо

(240) У јулу (А) || није пао снег (Б).

где рема демантује оно што природа теме имплицитно искључује. Вероватноћа појаве снега током лета је сасвим мала па такве реченице више теже бесмисленом, него нормалном исказу.

§ 1322. У изграђивању комуникативне стратегије постоје три оријентације: 1. да се минимумом речи исказе максимум информације, 2. да се максимумом речи исказе минимум информације и 3. да се пренесе порука без посебних захтева у односу на форму и садржај. Те врсте оријентације на овакав или онакав однос количине синтаксичке форме и количине информације коју та форма садржи прате две појаве (тенденције, законитости) — економија и редундантност.

§ 1323. Језичка економија подразумева трошење минималног броја знакова (сигнала) у циљу преношења максималне количине информације. Она функционише по принципу најмањег отпора. Основна комуникативна стратегија реченица заснованих на језичкој економији могла би се назвати рематском и овако тумачити: а) битно је само ново, а старо треба дати онолико колико је неопходно, б) граматичке речи као мање информативне јединице (предлоге, везнике, афиксе и сл.) треба свести на минимум. Екстремни облик језичке економије је тзв. телеграфски стил. Он је у принципу састављен од простих реченица које су лексички сведене на минимум. На пример, ако желимо да подробно саопштимо када, где и како стижемо, можемо употребити оваку реченицу:

(241) Ја, Петар Петровић, долазим у Београд сутра 15. маја 2001. године возом на железничку станицу у седамнаест сати и педесет минута.

§ 1324. У телеграфском стилу порука се осетно редуцира (тема се изоставља, а рема се своди на најмању меру) па настаје елиптична реченица типа:

(242) Стижем сутра 5,50.

Овде је пропуштена информација о пошиљоцу (ја, *Петар Петровић* и сл.).

§ 1325. Дobar пример остваривања принципа језичке економије на синтаксичком плану даје тзв. безглаголска поезија састављена од номинативних реченица у којима су глаголи изостављени, нпр.

(243) Љубав, о љубав! — Песма у свануће: —
птица на грани; цвркул врх брегова;
магла са срца, магла са цветова;
и росе са лишћа дах и ишчезнуће!
Љубав, о љубав! — Незнано гануће!
Речи без речи: повијена грана;
заљуљан листак; осмех води бачен;
поглед пут неба и небом озрачен;
и ћутљив корак до на крај свих дана! ...
Љубав, о љубав! — Однесена брана;
пролећа, јутра, свих незнања бдење;
ћутање које упијањем поста
воде, потом мостом, неба изнад моста;
и тихог смеха вечно сновиђење...
И тихог смеха цветање и мрење!...

(Велимир Живојиновић Масука)

Информација која је примаоцу била раније позната омогућује му да реконструише пропуштене елементе.

§ 1326. Редундантност се испољава у употреби додатних, сувишних елемената ради превладавања могућих сметњи у комуникацијском каналу (недоречености у исказу, физичких сметњи у форми тихог говора, нечитког рукописа или текста и сл.). Такви допунски елементи уносе се у исказ ради заштите од негативних дејстава комуникацијских шума. Тиме се комуникација продужава, али се зато повећава поузданост комуникације. Међутим, редундантност не сме бити толико велика да потпуно отежа комуникацију нити толико мала да не превлада сметње. У комуникативној стратегији полази се од тога да може доћи до несхватања или отежаног разумевања поруке па се стога уводе додатни елементи као „комуникацијски осигурачи“ који врше своју функцију само ако дође до проблема — иначе, изгледају као непотребни, сувишни. Нпр.

(244) Било је то у месецу мају.

(245) Састанак је одржан у граду Београду.

§ 1327. Укључивање информативно редунантних елемената у исказ обично води продужавању теме или реме, пре свега због понављања и сл. Типичан пример редунантности су двострука негација [246], епитети [247], говорне поштапалице [248]–[250], таутологије, где исти елементи могу бити распоређени и у теми и у реми [251], плеоназми [252] и сл., нпр.

(246) Деци || *нисам ништа* купио за поклон.

(247) Драга, *предрага* мајко, || пишем ти писмо из армије.

(248) То је, *разумеи* *ми* мене, || доста важно.

(249) Шта || сам, *овај*, хтео да кажем?

(250) Добро, *бре*, шта || радиш?

(251) Сањао сам || чудан *сан*.

(252) Било је то || у *месецу* мају.

Основни извор редунантности су понављања. Максимална редунантност даје минималну ентропију (неодређеност) и обрнуто: минимална редунантност води максималној ентропији. Оптимални комуникативни резултат постиже се када је информативна редунантност у исказу добро одмерена.

Илокутивни аспект комуникативне реченичне перспективе

§ 1328. Илокутивношћу исказа назива се вербализована интенција говорног лица. У основи сваког исказа као говорне јединице налази се реченица као језичка јединица, а у синтаксичкој структури сваке реченице поред формално-синтаксичког и семантичког нивоа постоји и комуникативни реченични ниво, који је структуриран као комуникативна перспектива.

Илокутивност комуникативне реченичне перспективе реченице огледа се на два плана: 1. како је и колико комуникативна организација реченице прожета, детерминисана и(ли) условљена илокутивним чином, 2. како и колико илокутивну организацију захвата комуникативна перспективизација (тематизација и рематизација).

§ 1329. Комуникативна перспектива је двочлане природе за разлику од илокутивности, која је моноцентрично организована око интенције говорног лица у говорној ситуацији (Какав говорни чин говорно лице жели да оствари: асертив, директив, перформатив или неки други?). Комуникативна перспектива припада структури реченице, а илокутивност је део говорног чина. Тачка у којој се комуникативна перспективизација и илокутивност највише приближавају је интенција говорног лица, јер говорно лице са одређеном интенцијом издваја комуникативни фокус, као што са одређеном интенцијом одређује садржај свог говорног чина.

§ 1330. Тематско-рематска организација може бити искоришћена у функцији остваривања илокутивности. Ту је централно питање колико поједини елементи комуникативне перспективе (тема и рема) доприносе јачању или слабљењу илокутивне снаге (комуникаторске усмерености исказа), тачније колико су тема и рема у стању да мењају илокутивну интенцију.

Као одговор нуде се два решења: а) променом комуникативне организације реченице не долази до промене илокуције, и б) промена комуникативне организације води промени илокуције. Рецимо, линеарном трансформацијом питање остаје питањем:

(253) Зашто Петар иде на утакмицу?

(254) Зашто на утакмицу Петар иде?

(255) Зашто иде на утакмицу Петар?

Ако применимо друго средство комуникативног варирања — интонацију, упитну реченицу можемо претворити у обавештајну, односно у тзв. реторичко питање, које има форму питања, али које не захтева одговор, јер садржи асерцију.

И промена линеаризације може да измени карактер говорног чина и да, рецимо, савет претвори у упозорење, уп.

(256) Отиди || лекару (= 'саветујем те да одеш лекару'),

(257) Лекару || отиди (= 'упозоравам те да се са болешћу не треба шалити и да треба отићи код доктора, а не да се сам лечиш').

§ 1331. То истовремено значи да промена илокутивности може да води промени комуникативне актуализације. Тако се претварањем информативне теме у информативну рему и обрнуто молба може трансформисати у предлог, и обрнуто, нпр.

(258) Позови || *Петра* на рођендан (= 'молим те да Петра позовеш на рођендан'),

(259) *Петра* || позови на рођендан (= 'предлажем ти да Петра позовеш на рођендан').

До промене комуникативног фокуса може доћи без промене говорног чина, уп.

(260) Позови || Петра на рођендан (= 'молим те да Петра позовеш на рођендан, а не да му се само јавиш'),

(261) Позови || Петра на рођендан (= 'молим те да Петра, а не Милана позовеш на рођендан'),

(262) Позови Петра на || *рођендан* (= 'молим те да Петра позовеш на рођендан, а не на ручак').

§ 1332. Изменом комуникативне перспективе може се иста пропозиција реализовати са различитом илокуцијом. То се најбоље постиже интонационим варирањем. Тако обичну констатацију, нпр.

- (263) Путујеш || у Београд (= 'значи: одлазиш за Београд'),
можемо претворити у наредбу (директив), нпр.
- (264) Путујеш || у Београд. (= 'наређујем ти да идеш за Београд'),
чуђење, нпр.
- (265) Путујеш || у Београд! (= 'како си могао изабрати Београд за циљ путовања'),
сажаљење, нпр.
- (266) Путујеш || у Београд! (= 'уместо за топлу и сунчану Будву, ти путујеш у хладни Београд'),
питање, нпр.
- (267) Путујеш || у Београд? (= 'да ли путујеш у Београд?')
- Замена места тематизованог и рематизованог дела реченице не мора се одразити на илокутивност исказа, уп.
- (268) У Београд || путујеш. (= констатација)
(269) У Београд || путујеш. (= наредба)
(270) У Београд || путујеш! (= чуђење)
(271) У Београд || путујеш! (= сажаљење)
(272) Путујеш || у Београд? (= питање)

с том разликом што се у илокуцији фокусира место (*Београд*) или радња (*иуиовати*).

Дакле, променом реда речи може се (али се не мора) променити говорни чин.

§ 1333. У прожимању комуникативне реченичне перспективе и илокутивности посебан случај представља перформатив — говорни чин идентичан радњи, нпр. обећање, извињење, наредба, заклетва, објава, завештање, декларација, клетва, проглас, именовање и др. Стога су такви искази аутореферентни: говорно лице реализује радњу која се дешава истовремено са реализацијом исказа. Пошто се ради о радњи, а не о саопштењу, такав исказ не може се оценити са позиције истинитости. Формално обележје перформатива је (перформативни) глагол у 1. лицу једнине садашњег времена. Он изражава циљ говорног чина, комуникативну намеру. Такви су глаголи *наређивати*, *клећи се*, *обећавати*, *иитати*, *молити*, *забрањивати* и др. У перформативима позициону тему чини перформативни глагол, а позициону рему његово прецизирање, уп.

- (273) Саветујем || Вам да буде опрезни.
(274) Обећавам || да ћу бацити пушење.
(275) Објављујем || да подносим оставку.
(276) Захваљујем || Вам на помоћи.
(277) Молим || мало пажње.
(278) Честитам || Вам празник.

- (279) Желим || Вам дуг живот.
(280) Кунем се || да је волим.
(281) Предлажем || да се нагодимо.
(282) Наређујем || да се снег уклони са улица.
(283) Одбијам || да извршим стрељање.
(284) Јављам се || по Вашем наређењу.
(285) Тврдим да || је окривљени невин.
(286) Извињавам се || за увреду.
(287) Препоручујем || шљивицу.

§ 1334. Што се тиче информативне теме и информативне реме у перформативима, у њима је информативно старо оно што је више неодређено, а информативно ново је оно што уноси јасноћу и допунску информацију. Будући да перформативни глаголи предодређују и креирају опште оквири говорног чина, они представљају информативну тему, а оно што следи чини основну информацију (информативну рему). Зато перформатив представља један од најтипичнијих случајева подударана позиционе комуникативне реченичне перспективе и илокутивности исказа.

§ 1335. Тематски део говорних чинова може се понекад толико редуковати да позициона тема потпуно нестане. Нпр.

- (288) Конобар, донесите ми молим Вас, || *једну кафу*.
(289) Донесите ми, молим Вас, || *једну кафу*.
(290) Донесите, молим Вас, || *једну кафу*.
(291) Молим Вас, || *једну кафу*.
(292) Молим || *једну кафу*.
(293) || *Једну кафу*.
(294) || *Кафу*.

§ 1336. Рема се не може попут теме сасвим елиминисати, тако да није могуће рећи:

- (295) *Конобар, донесите ми молим Вас ||.

До изостављања реме долази само у случајевима сметњи у комуникацијском каналу, које онемогућавају њену реализацију, рецимо када говорно лице није у стању да заврши реченицу (ако одустане од наставка, уколико га саговорник прекине и сл.). Реченицу [294] треба разликовати од реченице:

- (296) Конобар, донесите ми молим Вас.

у контексту у којем је рема *кафу* само имплицирана, нпр.

(297) Петар је више од пола сата седео у препуном ресторану чекајући кафу коју је наручио. У ресторану је радио неки млад и неискусан келнер. Гости који су после Петра дошли у ресторан већ су били услужени. Петар је изгубио стрпљење јер се већ неколико пута обраћао келнеру који се само извиња-

вао и молио за стрпљење. Кад је келнер опет прошао поред њега, Петар му се прекорним погледом обратио: — *Конобар, донесиће ми молим Вас.*

Граматички аспекти комуникативне реченичне перспективе

§ 1337. Комуникативна перспективизација реченице одређена је различитим граматичким факторима, а пре свега припадношћу лексема у саставу реченице одређеним врстама речи, морфосинтаксичким својствима тих лексема као и синтаксичким обликом реченице.

§ 1338. На комуникативном плану врсте речи у различитом степену и на различите начине учествују у организацији реченице. Свака врста речи има одређено комуникативно оптерећење. Различита комуникативна оптерећења врста речи испољавају се, пре свега, у томе, што једне врсте речи као типичну функцију имају тему, а друге рему. Тако се именице и именичке заменице чешће тематизују, а глаголи, придевске речи и прилози чешће се рематизују. Таквом тематско-рематском диференцијацијом обухваћене су и уже класе у оквиру појединих врста речи као и њихове граматичке категорије.

§ 1339. Глагол игра важну улогу у комуникативној перспективизацији јер представља основно средство именовања радњи и процеса. За комуникативну организацију реченице посебно су битне глаголске категорије времена, вида, начина и лица. Глагол је у делу реченице који се по правилу рематизује, али је рема понекад комплексна структура у којој је глагол само један од елемената. Таква рема може да има централни рематски део (рематско језгро) и споредни рематски део. Нпр. у реченици

(298) Она || *може закасниџи*.

рему чине два глагола: модални глагол *може* и глагол пуног лексичког значења *закасниџи*. Први глагол служи да се са једне комуникативне позиције пређе на другу (са датог на оно што се наговештава, што следи), тачније везује тему (*она*) и рему (*може закасниџи*) те отвара простор за субреме. Модални глагол у таквим случајевима носи периферну рему. Други глагол (*закасниџи*) носи нову, циљну информацију те је стога рематски темељ комуникативне реченичне перспективе.

Модални глаголи су по правилу само секундарно рематизовани као у наведеном примеру. Уп. такође

(299) Ученици || *морају учиџи*.

(300) Дете || *може ђасџи* из колевке.

(301) На то || *се ваља навиџи*.

Глаголи којима мање одговара функција рематског тежишта су углавном глаголи који су у великој мери десемантизовани, посебно копу-

лативни и семикопулативни глаголи као помоћни глагол *јесам* (*биџи*), глаголи *ћредсћављаџи*, *чиниџи*, *имаџи* (у неким значењима) и др. У функцији периферне субреме десемантизовани глаголи посебно долазе до изражаја у дефиницијама, где такође повезују тему и рему:

(302) Атом || *је* елементарна честица материје,

(303) Атом || *ћредсћавља* елементарну честицу материје,

(304) Атом || *чини* елементарну честицу материје,

§ 1340. Глаголи кретања такође често долазе у позицију секундарне реме, док примарну рему носи други глагол или нека друга врста речи, нпр.

(305) Петар || *је оћиџао да куџи* одело.

(306) Петар || *је оћиџао да би куџи* одело.

(307) Петар || *је оћиџао у куџи* одело.

§ 1341. Највећи део глагола психичке (мисаоне) активности спада у превасходно рематске глаголе. Такви су глаголи знања као у примерима

(308) Мој брат || *одлично зна* математику.

(309) Мој брат || *разуме* енглески.

(310) Мој брат || *се разуме* у технику.

У рематске глаголе спадају такође глаголи који означавају поседовање нечега, нпр.

(311) Отац || *има* велико имање.

(312) Она || *ћоседује* чудотворну моћ.

(313) Лек || *садржи* нове компоненте.

Такви су већином и глаголи који значе обраду информације. Њихова рематичност се појачава тиме што обрада информације претпоставља постојање информације (дакле, нечег старог, тематског) па они већ имају полазну тачку (тему). Нпр.

(314) Ученици || *ћамџи* нове примере.

(315) Читалац || *декодир* ауторов текст.

(316) Делегати || *разматџају* сложена питања.

Рематизацији теже и глаголи *исћиџиваџи*, *ћровераваџи*, а такође сви глаголи који означавају радњу усмерену на неку анализу. Нпр.

(317) Учитељ || *исћиџује* ученике.

(318) Наставница || *ћроверава* домаће задатке.

(319) Петар *анализир* Андрићев роман.

Често се рематизују и глаголи са значењем реаговања. Нпр.

(320) Купац || *ћрихвџи* понуду произвођача.

(321) Девојка || *је одбила* предлог.

(322) Он || *се сложио* са ставом већине.

§ 1342. Рему обично носе и глаголи којима се изражавају емоције као у примерима:

(323) Мајка || *обожава* сина.

(324) Деца || *су се радовала* пролећу.

(325) Петар || је *љубовао* за сестром.

§ 1343. У групу глагола који се често рематизују спадају и глаголи за изражавање односа, нпр.

(326) Милан || *верује* Марку.

(327) Мајка || *негује* болесно дете.

(328) Њихова деца || *се друже*.

§ 1344. Комуникативну перспективу именица предодређује то што се именицама предмети идентификују и именују. Стога је нормално да реченицу отвори информација о некој реалији у облику тематизоване именице. То може бити човек, нпр.

(329) *Детје* || се игра кликерима,
животиња, нпр.

(330) *Мачак* || је зграбио миша,
биљка, нпр.

(331) *Јаблани* || се повијају под ветром,
конкретан предмет, нпр.

(332) *Камен* || на земљи лежи,
апстрактан појам, нпр.

(333) *Идеја* || је представљала лудост.

§ 1345. Пошто именице често долазе и у саставу предиката, оне су тада подложније рематизацији. Нпр.

(334) Домаћица је припремила || *ручак*.

(335) Ветар је одувао || *лишће*.

(336) Радници су носили || *цигле*.

§ 1346. Осим тога, комуникативном преоријентацијом именичка тема може да се претвори у именичку рему, нпр.

(337) Дете се игра || *кликерима* (ако се истиче предмет игре),

(338) Мачак је зграбио || *миша*, (у значењу 'а не нешто друго' и сл.),

(339) Јаблани се повијају под || *ветром*, (ако се фокусира средство каузације),

(340) Камен лежи || *на земљи* (уколико се наглашава место),

(341) Идеја је представљала || *лудост* (када се фокусира карактеристика теме) и сл.

Синтаксички аспекти реченичне перспективе су разноврсни и обухватају, пре свега, синтагматске везе (рекцију и конгруенцију) и синтак-

сичке односе (координацију, субординацију и др.), при чему је посебно важан однос: граматички субјекат — граматички предикат.

§ 1347. Пошто чланови реченице нису фиксирани за један од два облика актуелног рашчлањивања (тему или рему), граматички субјекат може да има различите комуникативне вредности.

Прво, граматички субјекат може да буде тематизован (што је типична функција граматичког субјекта), нпр.

(342) *Петар* || је студент.

Друго, граматички субјект може бити рематизован (у тој функцији граматички субјекат долази ређе), нпр.

(343) Роман „На Дрини ћуприја“ написао је || *Иво Андрић*.

Треће, граматички субјект може бити елеменат комплексне теме или реме, односно може бити једна од субтема [344] или субрема [345], уп.

(344) Радио је *Петар* || до касно у ноћ,

(345) Пред зору || је *снег* почео да пада.

§ 1348. У поређењу са комуникативно-граматичком корелацијом „тема — граматички субјект“, тешња веза постоји између теме и семантичког субјекта, јер је тема типична комуникативна функција семантичког субјекта. То се најјасније испољава у случајевима када је семантички субјект изражен зависним падежом, нпр.

(346) *Нама* || се данас не ради.

Ни ту не постоји аутоматизам према којем би семантички субјект увек био тема. Он може бити и рематизован, нпр.

(347) Није се радило || *управо Петру*.

§ 1349. Из изложеног се, дакле, може закључити да граматички и семантички предикат нису увек рематизовани, односно да граматички и семантички субјекат нису увек тематизовани.

Рему може да изражава било који члан реченице. Нпр. у реченици

(348) Петар || *пише*.

тема је *Петар*, а рема *пише* ако се постави питање *Шта ради Петар?* Међутим, ако се има у виду *Ко пише?* — тема би била *пише*, а рема *Петар*.

За комуникативну реченичну перспективу није битно чиме се изражава субјекат: именицом (*П е т а р пише*), заменицом (*О н пише*), бројем (*Т р о ј е пише*), придевом у именичкој функцији (*Б о г а т и се радују*), глаголом у инфинитиву (*В а ж н о је п р е ж и в е т и*) и сл. Ако је оријентација говорног лица на то да се у први план истакне субјекат, онда ће он доћи на почетак (*П е т а р пише*).

Уколико се пак истиче предикат, он заузима иницијалну позицију (*Пише Петар*). Комуникативна реченична перспектива такође не зависи од тога да ли је предикат исказан обликом пунозначаног глагола или је у питању неглаголски предикат, односно да ли се глаголски предикат изражава само личним обликом пунозначног глагола (*Петар њише*), глаголском копулом и именицом (*Петар је с њиудеи*), придевом (*Петар је добар*), бројем (*Петар је први*), заменицом (*Петар је наи*), партиципом (*Петар је награђен*). Исто се односи на предикат са глаголом непотпуног значења (*јосијати, њравији се, изгледаји, зваји се* и др.), нпр.

- (349) Петар || је постао студент,
(350) Петар || се прави важан,
(351) Петар || изгледа уморан.

§ 1350. Предикат, дакле, као ни субјекат, није везан за једну комуникативну улогу (тему или рему), али ипак најчешће врши функцију реме:

- (352) Владимир || *размишља*.
(353) Књига || *је њрочитана*.
(354) Дрвеће || је процветало.

Предикат, ипак, може бити тематизован, нпр.

- (355) *Радују се* || чак и стари људи.
(356) *Уследила је* || још једна пауза... *Трајала је* || пауза око седамсто година. (Предраг Ристић: Пијанино у блату)

Предикат може бити део комплексне теме, нпр.

- (357) *Буди се Сања* || већ у шест сати.
(358) *Приђајено се њприближавала* || зора. (Д. Михаиловић)
(359) *Изневерио је војничку заклетву* || краљу — сложио се Срећко Марковић Сеља. (С. Јанковић).

Предикат такође може бити део комплексне реме, нпр.

- (360) Милан || *је њослужио гостије домаћом ракијом*.
(361) Лорд || *се њолако њокрену, усјаде и закорачи њрема њијуку*. (О. Радосављевић)
(362) Једна млада жена || *улази са дејтејом на грудима*. (И. Андрић)

§ 1351. На комуникативно-семантичком плану постоји већа подударност него на комуникативно-граматичком, тачније већа је блискост између семантичког предиката и реме него између граматичког предиката и реме. Ако се предикат изражава процесуалним глаголом, онда он стоји на другом месту, нпр.

- (363) Трава || *расће*.
(364) Вода || *се леди*.
(365) Воће || *сазрева*.

§ 1352. У сложеном предикату може се у први план истаћи један његов део тако што ће заузети иницијалну позицију, нпр.

а) именски део:

- (366) Студент је постао || Петар,
(367) Важан се прави || Петар,
(368) Уморан изгледа || Петар,

б) глаголски део:

- (369) Постао је студент || Петар,
(370) Прави се важан || Петар,
(371) Изгледа уморан || Петар,

§ 1353. У српском језику је искључена је могућност да глаголска клитика заузме иницијалну позицију, нпр. * *Је добар Петар*. В. § 1278.

§ 1354. Неподударност између граматичке структуре реченице и њене комуникативне перспективе огледа се и у томе што тему и рему могу чинити различити чланови реченице, нпр. субјекат и предикат могу бити тематизовани [372], или рематизовани [373]: субјекат и објекат могу бити тематизовани [374], предикат и његове одредбе могу бити рематизовани [375] итд., уп.

- (372) *Петар размишља* || о одласку на море.
(373) У граду || се одржава фестивал.
(374) Последњих стихова ученик || *се није могао сејити*,
(375) Петар || је отпутовао на море пре неколико дана.

§ 1355. Оно што у граматичкој структури реченице није главни члан може у комуникативној перспективи реченице имати главно место, нпр. прилошке одредбе или атрибут могу се наћи у функцији информативне реме. Уп.

- (376) *Чесјо* | помислим на моју мајку. (Ј. Тешановић)
(377) *Сваке ноћи* | брат је изјавио и враћао се у зору. (М. Савић)
(378) *У селу* | влада мир. (В. Илић)
(379) *Божанска* | је маска на мрачноме лику Бескраја. (А. Савић Ребац)

§ 1356. Неподударност граматичке структуре реченице и њене комуникативне перспективе посебно долази до изражаја у парцелацији. Нпр.

- (380) Он је допутовао. *Током ноћи*.
(381) Купила је хаљину. *Прелеју*.
(382) Имамо још једну напомену. *Последњу*.

Исто важи за случајеве када исказ нема облик граматички развијене реченице. На пример:

- (383) У реду. — Здраво!

Синтаксички аспекти комуникативне реченичне перспективе

§ 1357. Помоћу посебних синтаксичких конструкција може се појачати комуникативна и информативна вредност појединих чланова реченице. Такву функцију врше непотпуне реченице, упитне монолошке реченице (реторичка питања), једночлане реченице, конструкције припајања, уметнути склопови, реченице се структурном схемом „што се тиче...“, „када је у питању...“, „када се ради о...“, „када је реч о...“, „у погледу на...“, „у односу на...“ и сл. На пример,

(384) *Што се тиче* посла, она га савесно обавља.

(385) *Када су у питању* деца, мајка је спремна на сваку жртву.

(386) *У односу на* Петра Милан је блаже нарави.

(387) *Када се ради о* новцу, он нема обзира.

§ 1358. Са становишта комуникативне рашлањивости и њеног формалног израза реченица може бити двочлана, тематско-рема тска и једночлана, рема тска.

§ 1359. Тематско-рема тске реченице имају оба комуникативна дела — тему и ремеу, нпр.

(388) Напољу је била спарина.

(389) Аутобус касни.

(390) Наша Милица је положила испит.

Такве реченице имају више варијаната комуникативног варирања, пре свега

а) Тема је лице или предмет, рема је његово својство, нпр.

(391) Он || је веома тежак човек;

б) Тема је лице, предмет, ситуација, рема је активност појма у тематском делу реченице, нпр.

(392) После ручка Петар || се одмара;

в) Тема је неки податак, рема је прецизирање податка по месту, времену, карактеру и сл., нпр.

(393) Петар се одмара || у дневној соби.

§ 1360. Рема тске реченице имају само ремеу, док тема није формално изражена. Такве су најчешће једночлане номинативне реченице, нпр.

(394) Тишина,

(395) Свиће,

(396) Зима,

(397) Хладно зимско јутро.

У ту групу спадају и безличне реченице:

(398) Било је хладно.

(399) Данило се.

(400) Грми.

У рема тским реченицама тема може да се подразумева на основу контекста или говорне ситуације, нпр.

(401) Пожар!

(402) Доктора!

(403) Тресак. (С. Божовић)

Рема тске реченице обухватају неколико структурних синтаксичких типова, као што су реченице са изостављеним члановима [404]–[405], безличне реченице [406]–[407], реченице са парцелацијом [408] и сл. Нпр.

(404) Нови ученик сео је у последњу клупу. *Само је ћуцао и одсућно слушао.*

(405) Дошао сам.

(406) Свиће.

(407) Сева.

(408) Петар је звонио. *Дуго и ујорно.*

Изостављање теме је карактеристично и за егзистенцијалне реченице, у којима се само констатује постојање нечега, нпр.

(409) Наступила је ноћ.

(410) Стигла је јесен.

(411) Пада снег.

(412) Зима је.

Такве реченице обично могу доћи као одговор на питање „Шта је било? Шта се десило?“. Уколико се такве на одговарајући начин реченице прошире, добија се тема, нпр.

(413) Од самог јутра пада снег.

(414) За месец дана стиже јесен.

(415) Зима је показала зубе.

Изостављање теме је често када се реченицом означавају природне појаве, нпр.

(416) Владала је хладноћа,

(417) Било је топло.

(418) Свитало је.

§ 1361. Питања и комуникативна перспективизација налазе се у посебном структурном и функционалном односу. Издвајање ремеу у односу на тему у процесу комуникације представља комуникативно актуализовање једног дела реченице, због чега се комуникативна перспективизација назива и актуелно рашчлањивање реченице. Главно средство за утврђивање комуникативне перспективе реченице су питања (о типовима питања в. одељак *Интeрогајивносћ*).

Основне врсте питања усмерене утврђивање различитих комуникативних перспектива су следеће.

а) Питања која траже одговор о читавом догађају: Шта се десило?, О чему се ради? Нпр.

(419) Шта се то јуче десило у дискотеци?

— Петар је пољубио непознату девојку.

б) Питања која се односе на део ситуације: Ко је нешто урадио?, Шта је неко урадио? Нпр.

(420) *Шта* је Петар урадио у дискотеци?

— Он || је пољубио непознату девојку.

в) Питања која се односе на догађај у целини за који се не зна да ли је истинит: Је ли то урађено? Нпр.

(421) Је ли Петар то урадио?

— Да, Петар || је пољубио непознату девојку.

— Не, Петар || није пољубио непознату девојку.

г) Питања којима се изражава сумња у парцијални део догађаја. Нпр.

(422) Петар || је пољубио непознату девојку?

(423) Петар је пољубио || непознату девојку?

(424) Петар је пољубио непознату || девојку?

§ 1362. Врсте исказа према врсти актуелне информације у њима обухватају четири типа (према П. Адамецу).

а) Општи информативни искази. Они дају информацију у целини без издвајања неког дела, аспекта или елемента. Граматички предикат увек чини рему. Нпр.

(425) Петар || је пољубио непознату девојку.

б) Парцијално-информативни искази. Актуелна информација односи се на део означене ситуације. Предикат увек долази у оквиру теме јер се претпоставља да је догађај у целини познат, нпр.

(426) Непознату девојку пољубио || Петар.

в) Општеверификативни искази. Актуелна информација није нова информација, већ представља реакцију на мишљење сабеседника, верификацију или корекцију тог мишљења. У таквим исказима рема је само предикат, а комуникативно је битан његов потврдан или одричан облик, нпр.

(427) Петар || јесте (није) пољубио непознату девојку.

г) Парцијално-верификативни искази. У њима се не утврђује реалност читавог догађаја, ситуације, него постојање само једног аспекта, нпр.

(428) У дискотеци || Петар је пољубио непознату девојку.

§ 1363. Комуникативна перспектива реченице најбоље се испољава у дијалозима, односно у постављању питања и давању одговора. Нпр.

(429) — Ти мораш бити моја, па ако не на овоме а оно на ономе свету.

Како то може бити? — упита она радознано.

Отроваћемо се, ако пристајеш?

А како ћемо се отровати?

Попићемо отров! — наставих ја одлучно.

Добро, пристајем, а кад?

Сутра после подне!

Е, сутра после подне имам школу — присети се она.

То јесте — паде и мени на памет. — Не могу ни ја сутра, јер би добио одсуство, а имам двадесет и четири, па би ме после истерали из школе. Онда, ако хоћеш, у четвртак после подне, онда немамо школе. Она пристаде. Идућег четвртка после подне, ја украдем од куће кутију шибица и пођем да се састанем с Персом, како би заједно отишли на онај свет. Седнемо у њеној башти на траву и ја извадим кутију.

Па шта ћемо сад? — пита Перса.

Да једемо шибице!

Како да једемо?

Ево овако — рекнем ја, па откинем главић и бацим а оно дрвце поједем.

А што то бацаш?

Па то је гадно.

И она се реши, те почнемо да једемо она дрвца.

(Бранислав Нушић)

Комуникативну структуру овог дијалога одређује дечак. Он се недовољно јасно изражава па девојчица поставља питања. Дечакови одговори носе нову информацију.

§ 1365. У монологу се комуникативна перспектива реченице дешифрира из контекста, тј. из претходне или наредне реченице, или из групе anteriornih и posteriornih реченица. Наиме, ако имамо низ реченица (А, Б, В, Г, Д), онда, на пример, комуникативни задатак реченице В проистиче из реченице Б (односно реченице А и Б), а комуникативни задатак реченице Д из реченице Г (односно из свих претходних реченица — А, Б, В, Г). Уп.

(430) Тешко, као у мучном сну, девојчица је учинила први покрет, један од оних покрета који се вежбају уз „штанглу“ и који још и не личе на игру. Ондам затим је извела други, па трећи. Били су то скромни, убоги покрети на смрт осуђеног тела, али довољни да за који тренутак зауставе изненађеног вука. И кад је једном почела, Аска их је низала један за другим, са ужасним осећањем да не сме стати, јер ако између једног и другог покрета буде само секунд размака, смрт може ући кроз ту лукотину. Изводила је „кораке“, оним редом којим их је учила у школи и као да чује оштри глас своје учитељице: „Један — и — два! Један — и — два — и — три!“ Тако је ишло све редом. Све што је у току прве године могла да научи. Покрети су кратки, брзи, и не могу да испуне време што

стоји непомично као празнина из које стално прети смрт. Прешла је и на фигуру које се у школи изводе без ослона, на средини сале. Али ту су њено знање и њена снага били ограничени.

(И. Андрић)

Свака реченица у овоме тексту носи комуникативни задатак за следећу реченицу или пак га предодређује, наговештава.

§ 1366. *Основна лингвистичка о комуникативној перспективи реченице*

- Адамец, Пшемисл: Порядок слов в современном русском языке. — Прага: Academia, 1966.
- Ивић, Милка: Проблеми перспективизације у синтакси. — Јужнословенски филолог, 1976, књ. XXXII. — С. 29–46.
- Поповић, Љубомир: Ред речи у реченици. — Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 1997.
- Silić, Josip: Od rečenice do teksta. — Zagreb: SLN, 1984.

СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА

- Antonić, Ivana: Vremenska rečenica. — Novi Sad: Knjižarnica Zorana Stojanovića. — 2001.
- Арсенијевић, Нада: Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I) // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XLVI/1, 101–261.
- Арсенијевић, Нада: Акузатив с предлогом у савременом српском језику (II) // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XLVI/2, 51–216.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarević, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika: Hrvatska gramatika. — Zagreb: Školska knjiga, 1998.
- Батистић, Татјана: Локатив у савременом српскохрватском књижевном језику, Београд: Институт за српскохрватски језик (Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 3), 1972.
- Белић, Александар: Изабрана дела, т. 1: Општа лингвистика. Приредила Милка Ивић. — Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.
- Browne, Wayles: Serbo-Croat. — In: The Slavonic Languages. — Edited by Bernard Comrie and Greville G. Corbett. — London and New York: Routledge, 1993, 306–387.
- Vasić, Vera: Novinski reklamni oglas: Studija iz kontekstualne lingvistike. — Novi Sad, Dobra vest, 1995.
- Врсте речи у српском језику, Научни састанак слависта у Вукове дане. — Београд, 1998, 27/2.
- Vuković, Jovan: Sintaksa glagola. — Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1967.
- Гортан-Премк, Даринка: Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику. — Београд: Институт за српскохрватски језик, 1971 (Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 2).
- Гудков, Владимир: Славистика. Сербистика. — Москва: МГУ, 1999.
- Dalewska-Greń, Hanna: Języki słowiańskie. — Warszawa: PWN, 1997.
- Даничић, Ђуро, Србска синтакса, Део први. — Београд, 1858.
- Дискурс српскохрватског језика и језички нивои, НССВД 21/2, Београд, 1993.
- Ђорђевић, Петар: О падежима без предлога у српском језику. — Београд: Штампарија Краљевине Србије, 1889.
- Znika, Marija: Odnos između atribucije i predikacije. — Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1988.
- Ивић, Милка: Значења српскохрватског инструментала и њихов развој синтаксичко-семантичка студија. — Београд: Српска академија наука, 1954. (Посебна издања, књ. CCXXVII, Институт за српски језик књ. 2).
- Ivić, Milka: Lingvistički ogledi. — Beograd: XX vek, 1983.
- Ivić, Milka: O zelenom konju: Novi lingvistički ogledi. — Beograd: XX vek, 1985.
- Ivić, Milka: Lingvistički ogledi, tri. — Beograd: XX vek, 2000.
- Ivić, Milka: Red reči u rečenici: Lingvistički ogledi. — Beograd: XX vek, 2002.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81'367.332

СИНТАКСА савременог српског језика : проста реченица / Предраг Пипер и др. ; у редакцији Милке Ивић. – Београд : Институт за српски језик САНУ : Београдска књига ; Нови Сад : Матица српска, 2005 (Београд : Радунић). – 1165 стр. : табеле ; 24 см. – (Прилози граматици српског језика)

Тираж 1.000. – Стр. 3–4: – Уводна реч / Милка Ивић. – Селективна библиографија: стр. 1107–1110. – Регистри.

ISBN 86–7590–125–9 (БК)

1. Пипер, Предраг
а) Српски језик – Синтакса

COBISS.SR-ID 124360972